

Tukholman noitavainojen suomalainen uhri

Marko Lamberg:

Noitaäiti. Malin Matsintyttären tarina. SKS 2019. 329 s. ISBN 978-951-858-028-0.

Marko Lambergin *Noitaäiti: Malin Matsintyttären tarina* käsittelee 1600-luvun lopulla Tukholmassa käytyä noitaoikeudenkäyntien sarjaa, joiden kenties kuuluisin uhri oli suomalaissyntyinen Malin Matsintytär. Nämä Tukholman tapahtumat liittyvät vuonna 1667 alkaneeseen noitavainoon, joka tunnetaan Ruotsissa Suuren epäjärjestyksen (*Det stora oväsendet*) nimellä. Se johti satojen ihmisten tuomitsemiseen kuolemaan noitina, kunnes syytökset sortuivat todistajien kertomusten paljastuessa keksityiksi tai kuvitelmaksi. Suuri epäjärjestys on paljon käsitelty aihe ruotsalaisessa historiankirjoituksessa ja Malin Matsintytärkin on Ruotsissa suhteellisen tunnettu hahmo. Siksi on hienoa, että Marko Lamberg tuo aiheen nyt myös suomenkielisen yleisön ulottuville.

Malinin tarina on karu kuvaus vähävaraisen Suomesta saapuneen tukholmalaisen elämästä. Malin Matsintytär muutti Tukholmaan Pohjanmaalta joskus 1630- tai 1640-luvulla ja elätti itseään muun muassa piikana, kättilönä ja saunaa pitämällä. Hän ehti olla kahdesti naimisissa ja synnyttää yhteensä peräti viisitoista lasta, joista tosin vain kaksi eli aikuisikään asti. Jo pelkästään tällaisen kuvauksen valossa Malinin elämä vaikuttaa sangen ankealta, mutta pahempaa oli tulossa. Vuonna 1668 hänen ensimmäinen aviomiehensä Erik Nilsinpoika tuomittiin eläimiin sekaantumisesta kuolemaan. Ilmiantajina toimivat omat tyttäret Annika ja Maria, jotka olivat nähneet isänsä sukupuoliyhteydessä lehmän kanssa. Malin avioitui vielä toisen kerran pian tämän jälkeen, mutta oli ilmeisesti jälleen leski joutuessaan syytetyksi noituudesta.

Suuri epäjärjestys levisi Tukholmaan vuonna 1675. Ilmiön ytimessä oli pelko siitä, että noidat veivät lapsia Blåkulla-nimiseen paikkaan, jossa uhrit juhlivat ja mäsäilivät Paholaisen kanssa. Blåkullassa tehtiin kuitenkin myös arkisia askareita, kuten lypsettiin Paholaisen lemmiä. Blåkullan-matkat tapahtuivat useimmiten öisin ja niiden kuvaukset Lambergin teoksessa ovat hyvinkin

unenomaisia. Joissakin todistajanlausunnoissa noitien ”uhrit” saattoivat olla Blåkullassa jopa samalla, kun heidän kehonsa olivat läsnä oikeussalissa. Jos syytetty kiisti tietävänsä mitään noituudesta tai Blåkullasta, saattoivat todistajat huutaa näkevänsä Paholaisen kuristamassa syytettyä, jotta tämä ei voisi tunnustaa. Tunnustusten saamiseksi käytettiin jonkin verran myös fyysisistä kidutusta, mutta myös psykologinen painostus oli ilmeisen voimakasta. Tämä ilmenee esimerkiksi siten, että jotkut syytetyt tahtoivat pysyä tunnustuksissaan, vaikka myöhemmin oikeus totesikin syytösten olleen perusteettomia.

Malin ja hänen molemmat tyttärensä joutuivat syytteen noituudesta. Tyttäret Annika ja Maria, joiden tekemä ilmianto oli aiemmin johtanut heidän isänsä kuolemantuomioon, myönsivät nyt noituussytökset tosiksi ja kertoivat, että heidän äitinsä oli opettanut heille noituutta. Malin kuitenkin kiisti kaikki syytökset ja esiintyi ylipäänsä uhmakkaasti oikeuden edessä. Oikeus totesi Malinin elävän sopimattomasti – hän kävi esimerkiksi vain harvoin ehtoolisella ja kiroili paljon. Asiaa ei auttanut, että kuulusteltaessa paljastui, että Malin ei tuntenut edes kristinuskon perusopin kappaleita. Osin syynä lienee ollut se, että kuulustelu tapahtui ruotsiksi, jota suomalaissyntyinen vanha nainen ei välttämättä osannut kuin välttävasti. Malin kiisti syytökset viimeiseen asti ja kieltäytyi tunnustamasta vielä roviollakaan. Malinin kanssa samaan aikaan poltettiin myös saksalaistaustainen Anna Simonintytär Hack. Ulkomaalaisuudellakin lienee ollut siis osuutta asiaan, kun heille jaettiin näin ankarat tuomiot. Yleisestä mielikuvasta huolimatta noitia harvoin poltettiin elävältä, joten Malin Matsintytär ja Anna Simonintytär Hack olivat poikkeuksellisia.

Malin Matsintytär ja Anna Simonintytär Hack poltettiin elävältä Tukholmassa vuonna 1676. Vain vähän tämän jälkeen todistajanlausunnot romahtivat ristiriitaisuksiinsa kuin korttitalo, minkä jälkeen aiemmin todistajina ja noitahysterian villitsijöinä toimineita lapsia ja piikoja tuomittiinkin nyt väärästä todistuksesta ankariin rangaistuksiin ja jopa kuolemaan. Myös Malinin tyttäret Annika ja Maria peruiivat lopulta todistajanlausuntonsa ja joutuivat kuritushuoneeseen. Lamberg yrittää jäljittää heidän myöhempiä vaiheitaan, mutta molemmat katoavat historian hämärään pian oikeudenkäynnin jälkeen. Ylipäänsä teos on mainio osoitus siitä, miten oikeuden-

käynteihin liittyvät asiakirjat ovat hyvä lähde tavallisten pienten ihmisten arjen historiaan.

Noitaäiti sivuaa monia historian tutkimuksen teemoja. Noitavainojen, uskonnollisen maailmankuvan ja oikeushistorian lisäksi teoksessa nousevat esille lasten asema, naisviha ja säätyläisyhteiskunnan eriarvoisuus. Näiden aiheiden käsittelyä olisi voinut syventää huomattavasti, mutta lopulta kommentointi ja keskustelu on kirjassa jätetty vähemmälle. Käytännössä niille on varattu tilaa vain pariin viimeiseen lukuun. Valinta on varmasti tietoinen: se tekee teoksesta viihdyttävän ja tarinallisen, mutta toisaalta jotkin ilmiöt – ennen kaikkea itse noitavainohysteria – jäävät hieman kevyesti pohjustetuiksi. Näin ollen jotkin teoksessa esitellyt ilmiöt eivät avaudu aiheeseen perehtymättömälle. Tämä on sääli, sillä muuten *Noitaäiti* on sujuva ja luettava teos myös viihteelliseltä kannalta. Toisaalta noitavainoja käsitteleviä yleisesityksiä on saatavilla suomeksikin, kuten esimerkiksi Mirikka Lappalaisen *Pohjoisen noidat* (Otava 2018) tai Marko Nenosen kaksiosainen *Noitavainot Euroopassa* (Atena 2006 ja 2007). Ruotsiksi Pohjolan noitavainoista ja Suuresta epäjärjestyksestä onkin sitten kirjoitettu runsaasti. Mainittakoon vielä, että *Noitaäidistä* on ilmestynyt vuonna 2021 myös Ann-Christine Relanderin ruotsinno (Häxmodern: *Berättelsen om Malin Matsdotter*, SLS), joten se tavoittaa nyt myös ruotsinkielisen lukijakunnan.

Lamberg on tehnyt perinpohjaista ja tarkkaa työtä. Heti kirjan alussa on kartta Tukholman keskeisistä tapahtumapaikoista ja kahdeksan sivua pitkä henkilöluettelo. Henkilöluettelo on todella tarpeen, sillä oikeusprosessin kuvaus vilisee todistajia ja syytettyjä, joiden nimet muistuttavat toisiaan tai ovat keskenään identtisiä. Malin Matsintytär -nimisiä henkilöitä esiintyy prosessin aikana peräti kolme. Suurelle yleisölle lähestyttävyyttä lisää se, että kirjassa ei käytetä tarkkoja alaita loppuviitteitä, mutta teoksen lopussa on kuitenkin listattu ja kommentoitu käytetty aineisto luvuittain. Tapahtumien kerronta on jännittävää ja etenee välillä kuin hyvä historiallinen romaani. Toisinaan on kuitenkin epäselvää, mikä osa tekstistä on Lambergin tulkintaa tai dramatisointia ja mikä perustuu suoraan aikalaislähteiden sanavalintoihin. Johdantoluvussa otetaan kantaa tähän ongelmaan (s. 20–21), mutta välillä leipätekstissä esitettyjen asioiden lähteiden tarkistaminen jää vaikeaksi. On totta, että jos oikeuden pöytäkirjoja olisi siteerattu laajemmin ja sanatarkasti, ei *Noitaäiti* olisi yhtä sujuvaa luettavaa, kuin se nyt on. Monimutkaisen ja laajan oikeudellisen tekstiaineiston muuntaminen soljuvaksi kertovaksi proosaksi on erinomainen saavutus.

Kirja olisi kaivannut jonkin verran lisää toimitustyötä – siellä täällä on lyönti- ja kielivirheitä, jotka haittaavat lukemista. Myös jotkin taittoon liittyvät ratkaisut olisi voinut harkita paremmin: esimerkiksi sivuilla 282–283 valkoinen kuvateksti juoksee kuvassa olevan vaalean

käsikirjoituksen päällä, jolloin lukeminen on hankalaa. Näistä yksityiskohdista huolimatta kirja on hieno ja luettava kokonaisuus. Monipuolinen kuvitus tukee tekstiä luontevasti. *Noitaäiti* tarjoaa hyvän näköalan 1600-luvun Ruotsin maailmankuvaan, oikeuslaitoksen toimintaan ja yhteiskunnallisiin oloihin. Malin Matsintyttären traaginen tarina ansaitsee tulla tunnetuksi myös suomenkielisen lukijakunnan keskuudessa.

Nikolai Paukkonen, FM, TM

Turun peevelit ja heidän aikansa suurvaltakauden Turussa.

Veli Pekka Toropainen:

13 pyöveliä. Päättöä menoa 1600-luvun Turussa.

Turun museokeskuksen julkaisuja 86. Turun museokeskus 2020. 285 s. ISSN 1797-9641.

Filosofian tohtori Veli Pekka Toropaisesta on vuosien saatossa tullut merkittävä 1600-luvun Turun asiantuntija, joka on vuonna 2016 ilmestyneessä väitöskirjassaan, monissa artikkeleissaan sekä esimerkiksi nyt arvioitavan julkaisun sisarteokseksi katsottavassa teoksessa *39 tarinaa 1600-luvun turkulaisnaisista* (Turun museokeskus 2019) nostanut esille monia aiemmin vähälle huomiolle jääneitä turkulaisia toimijoita. Toropainen tuntee tutkimusaineistonsa eli kaupungin oikeuspöytäkirjat läpikotaisin. Se on yhtäältä iso ansio, mutta toisaalta aiheuttaa myös ongelmia. Tekijä pystyy – kuten aiemmissakin julkaisuissaan – löytämään suuren määrän tietoa kaupunkilaisten elämästä, mutta varsin usein käsittely ikään kuin puuroutuu ja keskittyy turhan pitkään tuomiokirjoista väistämättä nouseviin yksityiskohtiin.

Kyseessä on ennen muuta suurelle yleisölle suunnattu tietokirja, jonka keskiössä ovat valtiollisen rangaistusjärjestelmän ytimeen kuuluneet ammattilaiset – pyövelit, mestarmannit, peevelit eli teloittajat. Teos on jaettu kolmeentoista lukuun, Turussa sekä Turun ja Porin läänissä vuosina 1634–1722 toimineiden pyövelien määrän mukaan. Toropainen esittelee myös 39 eri syistä tuomittua henkilöä; monet heistä osoittautuvat jokseenkin paatuneiksi rikollisiksi tai vähintään puolipakosta rötösten teille joutuneiksi. Kattavassa henkilöohakemistossa on lähes 900 nimeä, joten varsin moni ajan turkulaisista on päässyt mukaan.

Toropainen on ottanut asiakseen kertoa kaiken pöytäkirjoista kaivamistaan, toisinaan makaabereistakin, oikeusjutuista. Silti työn alaotsikko olisi kannattanut kypsyttellä, sillä tällaisenaan se ei kerro tyhjentävästi